

Розділ I

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 34 : 378(477) (063)

Князькова Любов Михайлівна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ЮРИДИЧНА КЛІНІКА ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню проблем правового статусу юридичної клініки вищого навчального закладу та її ролі в розвитку правової освіти в Україні. Виявлено, що юридична клініка є актуальною формою забезпечення практичного спрямування та якості юридичної освіти. Автором визначено організаційну форму юридичної клініки як структурного підрозділу навчального закладу, надано пропозиції щодо складу юридичної клініки, сформульовано вимоги, яким повинен відповідати викладач-куратор юридичної клініки.

Ключові слова: юридична клініка, правова освіта, викладач-куратор, навчальний заклад, практичне навчання.

Постановка проблеми. Майбутнє кожної людини залежить від багатьох аспектів. Безумовно, головним із них є отримання вищої освіти. Але яка користь від фундаментальних і професійних знань без змістовного закріплення теорії практикою? Знання переростають у переконання лише тоді, коли вони осмислені, пережиті самостійно в процесі пізнання і практичних дій.

Серед актуальних проблем сьогодення є питання підвищення ефективності правової освіти, формування правової свідомості населення та на цій основі забезпечення дії принципу верховенства права. Якість юридичної освіти та становлення правової культури тісно пов'язані між собою процеси. Еволюція юридичної освіти та системи правового виховання населення відбувається не тільки шляхом досягнення більшої визначеності в загальнотеоретичних дисциплінах, але й через формування нових форм навчання, що безпосередньо пов'язані з набуттям студентами практичних навичок [1, с. 96].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем діяльності юридичних клінік присвячені роботи таких учених, як А. Галай, Р. Гентош, В. Гончаренко, Н. Дубчак, М. Дулеба, В. Єлов, О. Котуха, М. Лоджук, Ю. Мойсеев, В. Молдован, Ю. Савелова, Н. Сухицька, М. Удод та інших.

Метою цієї статті є проведення аналізу правового статусу юридичної клініки та визначення її місця й ролі в навчальному процесі вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Юридична клініка є актуальною формою забезпечення практичного спрямування та якості юридичної освіти для підготовки соціально відповідальних юристів. Незважаючи на тривалу історію становлення та розвитку, що налі-

чує півтора століття, юридична клінічна освіта доводить свою необхідність для традиційно консервативної вищої школи навчання права.

З цього приводу доречно підкреслити незаперечну цінність юридичної клініки для підготовки висококваліфікованого юриста-професіонала словами О. Ващук і Р. Гери: «Навчання в юридичній клініці має свої переваги над звичною системою академічної освіти, адже жодні інші методи – ні розв'язання задач, якщо навіть їхні фабули взято з життя, ні організація навчальних судових засідань, дебатів і конкурсів, ні практика в органах державної влади – не можуть так наблизити студента до фахової діяльності, як робота в юридичних клініках» [2, с. 5–6].

Вищі навчальні заклади не одразу сприйняли і зрозуміли суть «клінічної освіти». Пояснявалось це недосконалістю законодавства щодо формування та діяльності юридичних клінік, а також відсутністю або недостатньо належним фінансуванням юридичних клінік. Але діяльність ентузіастів та фінансова підтримка міжнародних донорів сприяли розвитку «клінічного руху» в Україні.

Зараз вже ніхто не сумнівається у значимості роботи юридичних клінік. Для правничих закладів і факультетів мати у своїй структурі юридичну клініку є справою престижу. Юридичні клініки стали одним із необхідних і невід'ємних елементів навчального процесу, оскільки дозволяють студентів подолати розрив між теорією і практикою, між навчанням та реальними юридичними справами, переосмислити теорію з точки зору практики [3, с. 5].

Тут доречно також звернути увагу на організаційно-правову форму юридичної клініки, від якої залежить, у певній мірі, і її ефективність. Із виокремлених А. О. Галаєм різновидів форм (структурний підрозділ ВНЗ, громадський підрозділ ВНЗ, організація студентської ініціативи та самоврядування, форма співпраці недержавної правозахисної організації з ВНЗ, тимчасове утворення конкретного проекту, інші форми) [4, с. 59] юридична клініка «Захисник» Донецького юридичного інституту МВС України є громадським підрозділом вишу. Наказом начальника Донецького юридичного інституту Луганського державного університету ім. Е. О. Дідоренка В. М. Бесчастним «Про створення на базі інституту юридичної клініки «Захисник» Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка» від 18 січня 2008 року № 291 було створено юридичну клініку «Захисник». Правовою підставою створення юридичної клініки стали Закон України «Про вищу освіту», Указ Президента України від 18 жовтня 2001 року № 992 «Про Національну програму правової освіти населення». Метою юридичної клініки «Захисник» було визначено створення належних умов для набуття громадянами необхідного обсягу правових знань та навичок у їх застосуванні, надання безоплатної правової допомоги особам, які потребують соціального захисту та підтримки, а також отримання курсантами та студентами старших курсів Донецького юридичного інституту Луганського державного університету ім. Е. О. Дідоренка практичних та теоретичних знань і навичок.

Донецький юридичний інститут МВС України через напружену суспільно-політичну ситуацію, що склалася в Донецькій області, був змушений залишити потужну матеріально-технічну базу в м. Донецьку та в липні 2014 року був дислокований до м. Маріуполя, а з жовтня 2014 року, відповідно до наказу МВС України № 1010 від 30 вересня 2014 року, – до м. Кривого Рогу. Уже на теренах м. Кривого Рогу в Донецькому юридичному інституті МВС України поновила своє функціонування юридична клініка «Захисник». Свою діяльність юридична клініка здійснює на підставі Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу, затвердженого наказом МОН України від 03.08.2006 № 592 та Положення про юридичну клініку «Захисник» Донецького юридичного інституту, затвердженого наказом ДЮІ від 06.11.2009 № 669.

Так, В. М. Кравчук підкреслює, що юридична клініка – це таке формування, що створене для практичного навчання студентів юридичних факультетів і здійснює правозахисну та правопросвітницьку діяльність на базі громадської організації у співпраці з ВНЗ. На її думку, більш доречним є створення юридичних клінік не в структурі навчальних закладів, а з ініціативи й «під патронатом» правозахисних громадських організацій у співпраці з вищим навчальним закладом [5, с. 432]. Такої ж позиції дотримується М. В. Удод, підкреслюючи, що при домінуванні форми юридичної клініки як структурного підрозділу «існує можливість позбавити організаторів цієї дуже важливої справи такого необхідного елемента, як ініціатива». Тоді розраховувати на подальший розвиток клінічної освіти не можливо [6, с. 7]. Дубчак Н. С. вважає, що не слід обмежувати, попри усталене на сьогодні розуміння, юридичну клініку виключно як структурний підрозділ вищого навчального закладу, який готує фахівців за напрямком «Право». Не можу з цим погодитись, адже, як керівник юридичної клініки Донецького юридичного інституту МВС України і одночасно доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, вважаю, що дуже важко поєднувати і керівництво клінікою, і виконання в повній мірі навчального навантаження. Крім того, якщо ти не маєш, скажімо так, «владних повноважень», то дуже складно вирішувати питання діяльності юридичної клініки. На мій погляд, саме включення юридичної клініки як структурного підрозділу навчального закладу буде сприяти системності роботи, підвищенню відповідальності викладачів-кураторів. Сподіваємось, що такий статус юридичних клінік знайде відображення в законодавстві, адже проект Типового положення «Про юридичну клініку вищого навчального закладу» передбачає, що юридична клініка є структурним підрозділом навчального закладу і може мати штамп зі своїм найменуванням. Крім того, до числа штатного персоналу юридичної клініки належать: керівник, викладачі-куратори, координатор/и (адміністратор/и, лаборант/и) та інші особи, про роботу яких указано в їхніх посадових інструкціях. До роботи юридичної клініки залучаються також викладачі-куратори, які є науково-педагогічними працівниками кафедр ВНЗ та які володіють досвідом практичної юридичної діяльності. Порядок участі науково-педагогічних працівників у роботі юридичної клініки здійснюється на підставі окремого розпорядження керівника ВНЗ за вмотивованим поданням керівника юридичної клініки [7].

Нині більшість потужних юридичних фірм країни також приділяють час проектам щодо надання правової допомоги «Pro bono», а деякі навіть створюють відповідні підрозділи у своїй структурі на постійній основі. Отже, юридичні клініки можуть успішно функціонувати і при юридичних фірмах, і при самоврядних громадських організаціях юристів (така ініціатива підтримана, наприклад, Всеукраїнською громадською організацією «Асоціація адвокатів України») [8, с. 10]. З такими висновками можна погодитись тільки частково, адже зараз гостро постає питання фінансування юридичних клінік. Фінансування юридичної клініки здійснюється за рахунок коштів вищих навчальних закладів, грантів міжнародних та українських організацій, благодійних внесків громадян і організацій та інших джерел, не заборонених чинним законодавством України. А відтак, якщо юридична клініка не є структурним підрозділом вищого навчального закладу, мотивація викладачів-кураторів, які не мають жодних надбавок до зарплати, доволі низька. Якщо навантаження в юридичній клініці не передбачене штатним розкладом навчальних закладів і не враховується при обчисленні навантаження викладача, виникають труднощі у виконанні функцій викладачів-кураторів, адже це кропітка праця, яка потребує додаткового часу та зусиль. Відсутність належного визнання клінічного навчання на офіційному рівні значно ускладнює підбір викладачів юридичних клінік. Кафедри не можуть включати роботу у клініці зі студентами у навантаження викладача та офіційно планувати її при навантаженні. Цю роботу не можна прирівнювати до навантаження як керівництво практикою,

адже робота зі студентами в юридичній клініці не тільки складніша за змістом, але й потребує значних затрат часу.

Цілком погоджуємося з думкою А. Галає, доктора юридичних наук, виконавчого директора Асоціації юридичних клінік України, який наголошує на необхідності прийняти оновлене Положення «Про діяльність юридичної клініки», у якому було б відображено положення про структурний підрозділ, наявність юридичної клінічної освіти в ліцензійних умовах ВНЗ, спецкурс «Основи юридичної клінічної практики», унормування навантаження (посадових обов'язків) працівників юридичних клінік, матеріальне забезпечення, сертифікат випускника, особлива практика в юридичних клініках» [9].

За ініціативою ентузіастів юридично-клінічного руху (А. О. Галає, М. В. Дулеби, В. А. Єлова, Ю. І. Матвеевої, Ю. А. Моїсєєва, В. В. Молдована, М. В. Удада та ін.), їх активної участі в розвитку практичної правничої науки і підтримки багатьох міжнародних правничих організацій та благодійних фондів юридична клінічна освіта в Україні продовжує розвиватися. Так, діяльність Асоціації юридичних клінік спрямовано на підтримку юридичних клінік, приведення нормативів, стандартних вимог відповідно до законодавства України. Крім того, Асоціація юридичних клінік опікується і вдосконаленням навчальних програм для юридичних клінік з їх подальшим упровадженням у навчальні плани, й закріпленням на рівні Міністерства освіти і науки України. Функціонування найбільш дієвих юридичних клінік у юридичних ВНЗ та на юридичних факультетах України підтвердило, що виконання всіх вимог щодо ефективності їхньої роботи гарантує конкретні результати, позитивну оцінку і підтримку Міністерства освіти і науки України та Міністерства юстиції України.

До теперішнього часу невирішеним є питання формування складу викладачів юридичних клінік. Ні вчені звання, ні наукові ступені, ні тривалий досвід викладацької роботи не гарантують успішної роботи в юридичній клініці. У практиці сучасної юридичної освіти в Україні навчальні заклади готують юристів за різними спеціалізаціями: цивільно-правовою, господарсько-правовою, кримінально-правовою. Але жоден навчальний заклад не готує викладача юридичного вишу. Навіть аспірантура націлена саме на науководослідну роботу, а педагогічний компонент у програмі аспірантури незначний. Тому підбір викладачів у юридичну клініку стає особливо складним та відповідальним. Це повинні бути викладачі-практики, із надбанням практичного досвіду в тій чи іншій галузі права, або адвокати, що беруть участь у роботі юридичної клініки в якості консультанта. Керівник юридичної клініки, викладачі-наставники обов'язково повинні мати досвід представництва юридичних та фізичних осіб в органах державної влади, місцевого самоврядування, у судах тощо щодо захисту їхніх прав та інтересів. Викладач у юридичній клініці повинен відповідати таким вимогам:

- мати достатній рівень теоретичної юридичної підготовки;
- володіти традиційною викладацькою майстерністю;
- мати в минулому досвід практичної роботи в одній зі сфер юридичної діяльності;
- володіти інтерактивними методами викладання та бути готовим до впровадження їх у свою педагогічну діяльність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, підсумовуючи викладене, вважаємо, що юридична клініка – це невід'ємна складова вищої юридичної освіти при підготовці фахівців за напрямками «Право», «Правоохоронна діяльність». Діяльність юридичних клінік забезпечує можливість практичного застосування студентами набутих під час навчання у вищих навчальних закладах знань, умінь та навичок, а також сприяє вирішенню питання загальнодержавного значення – допомога соціально вразливим верствам населення. Потребують дослідження питання законодавчого визначення

статусу юридичних клінік, УД оцінювання роботи студентів у юридичних клініках, механізму визначення фінансової спроможності клієнта юридичної клініки, контролю якості правової допомоги, що надають юридичні клініки.

Список використаних джерел

1. Лоджук М. Т. Юридичні клініки в Україні: освіта та правова допомога : монографія / М. Т. Лоджук. — Одеса : Фенікс, 2015. — 328 с.
2. Ващук О. Л. Посібник для консультанта юридичної клініки / О. П. Ващук, Р. Ю. Гера. — Львів : ПАІС, 2008. — 248 с.
3. Котуха О. С. Юридичний практикум. Комплекс навчально-методичного забезпечення (для студентів, викладачів та початкуючих консультантів-практиків) / О. С. Котуха, Р. Є. Гентош, Є. І. Федик. — Львів : ЛСПЛКА, 2007. — 94 с.
4. Лоджук М. Т. Правове регулювання діяльності юридичних клінік України: загальнотеоретичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / М. Т. Лоджук; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». — Одеса, 2014. — 315 с.
5. Кравчук В. М. Роль юридичних клінік у формуванні громадянського суспільства в Україні / В. М. Кравчук // Актуальні проблеми держави і права. — 2010. — Вип. 52. — С. 431–436.
6. Дулеба М. В. Юридичні клініки в Україні: роль, завдання та організаційно-правові засади: посібник / М. В. Дулеба, М. В. Удод, Ю. А. Моїсєєв, В. А. Єлов, Н. А. Розенфельд, О. В. Дмитренко / за ред. М. В. Дулеби. — К. : «МП Леся», 2004. — 120 с.
7. Проект Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу. Режим доступу: <http://aphd.ua/proekt-typovoho-polozhennia-pro-iurydychnu-kliniku-vyshchoho-navchalnoho-zakladu/>.
8. Дубчак Н. С. Юридичні клініки в системі захисту прав і свобод людини та громадянина: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Н. С. Дубчак; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К., 2014. — 20 с.
9. Юридичні клініки в Україні 20 років [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.irf.ua/allevents/news/yuridichni_kliniki_v_ukraini_20_roki/.

Князькова Любов Михайловна,
кандидат юридических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

ЮРИДИЧЕСКАЯ КЛИНИКА КАК ИННОВАЦИОННОЕ НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ ПРАВОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Статья посвящена исследованию правового статуса юридической клиники высшего учебного заведения. Определена организационно-правовая форма юридической клиники как структурного подразделения учебного заведения. Автором сформулированы предложения по составу юридической клиники и выявлены требования, которым должен соответствовать преподаватель-куратор.

Ключевые слова: юридическая клиника, правовое образование, учебное заведение, преподаватель-куратор, практическое образование.

Knyazkova Lubov Mihailivna,
candidate of law sciences, associate professor
(*Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine*)

LAW CLINIC AS A NOVEL AREA OF LEGAL EDUCATION IN UKRAINE

This article deals with investigating the issues of the legal status of a law clinic attached to an institution of higher education and the role of that clinic in the development of the legal education in Ukraine. It was revealed that the law clinic is a relevant form of providing practical guidance and quality to the legal education. The author believes that despite the long history of its formation and development which covers half a century legal education involving law clinics proves its necessity for the traditionally conservative higher schools of law. The objective of the article is to conduct an analysis of the legal status of a law clinic and to determine its place and role in the educational process of an institution of higher education. The article states that among the current challenges is the issue of improving the efficiency of the legal education, shaping the legal awareness of the people and, relying on that, ensuring the rule of law. The quality of the legal education and the formation of the legal culture are closely interrelated processes. The author defines the organizational form of a law clinic as a structural unit of an educational institution. The purpose of the «Defender» law clinic was defined as creating appropriate conditions for the people to acquire the necessary amount of legal knowledge and skills in its application, providing free legal assistance to persons in need of social protection and support. Suggestions regarding the composition of the law clinic were made. The article emphasizes the need for accepting updated Regulations «On the Activities of a Law Clinic», which would include the provisions on the structural unit, the availability of the legal education involving a law clinic under the licensing conditions of an institution of higher education, the «Fundamentals of Clinical Law Practice» special course, regulations dealing with the work load of the staff of law clinics, financial support, graduate's certificate, and special practice conditions in law clinics.

The requirements to be met by a tutor of a law clinic were formulated. The head of a law clinic and tutors must be experienced in representing legal entities and individuals in state institutions, local government bodies, courts, etc. as regards the protection of the rights and interests of the said entities and individuals.

Key words: *law clinic, legal education, tutor, educational institution, practical training.*

Надійшла до редколегії 20.04.2017